

تحلیل کیفی و کمی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی

در ساختار خانواده

علی فلاحی^۱

دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۲۱

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۸/۸

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر گسترش روز افزون استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر ساختار خانواده انجام شده است. برای رسیدن به نتایج دقیقتر، تحقیق به روش آمیخته (کیفی و کمی) صورت گرفته و برای جمع آوری اطلاعات ابتدا از شیوه مصاحبه با روش نمونه‌گیری نظری با ۳۰ نفر از افراد فعال (متأهل) در شبکه‌های اجتماعی مجازی بهره گرفته، و در ادامه از ابزار پرسشنامه برای آزمون فرضیه‌ها استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد، صرف حضور افراد و استفاده آنان از فناوریهای مرتبط با شبکه‌های اجتماعی نمی‌تواند به آسیب هویتی و پیدایش گسست در نهاد خانواده منجر شود؛ بلکه با شناخت، رعایت و کنترل جوانب ابعاد حاکم بر این پدیده، افراد می‌توانند با حضور در این فضا حمایت‌های نسبی به دست آورند هم‌چنین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده (درون گروهی) رابطه معناداری ندارد ولی نوع استفاده کاربران در این فضا با احساس تعلق خانوادگی همبستگی معناداری دارد. به نظر می‌رسد احساس کاهش تعلق خانوادگی و سرمایه اجتماعی درون خانواده صرفاً نظر دیگر افراد خانواده است و خود کاربر به کاهش یافتن سرمایه اجتماعی پیوندی خانوادگی خویش در اثر استفاده از این فضا اعتقادی ندارد. **کلیدواژه‌ها:** شبکه‌های اجتماعی مجازی، سرمایه اجتماعی، روش آمیخته، نهاد خانواده.

۱ - دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان. تهران. ایران.

مقدمه

در ایران نسبت به خانواده نگرشی مثبت وجود دارد و آن را بهترین مکان زندگی افراد می‌دانند و تدابیری نیز در جهت پایداری و تداوم آن اندیشیده‌اند. خانواده در طول تاریخ با دگرگونی‌هایی همراه بوده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این تغییرات و دگرگونی‌ها تحت تأثیر اوضاع اجتماعی بوده است (اعزازی، ۱۳۷۲: ۱۱). مطالعات مقدماتی حاکی است که بین استفاده از اینترنت و ارزشهای خانوادگی رابطه‌ای وجود دارد (کفاشی، ۱۳۸۸: ۳). رابطه عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییرات مربوط به سبک زندگی عضو پرسشی جدی برای پژوهشگران عرصه فرهنگ و ارتباطات است. شبکه‌های اجتماعی مجازی گونه‌ای از رسانه‌های اجتماعی است که بیشترین شباهت را به جامعه انسانی دارد و به فرد امکان برقراری ارتباط با شمار زیادی از افراد دیگر، فارغ از محدودیتهای زمانی، مکانی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را می‌دهد (اکبری تبار، ۱۳۹۲: ۳) باید به این نکته توجه کرد که گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، پدیده‌ای اجتماعی است و نه صرفاً اخلاقی که باید فهم شود؛ لذا آن را نباید تنها از دید خوب و بد اخلاقی دید و باید در جستجوی دلایل اجتماعی آن بود؛ آن چنانکه برای امور تاریخی باید به دنبال دلایل تاریخی گشت. نکته دیگر اینکه همان‌گونه که همه پدیده‌های جهان، بویژه پدیده‌های انسانی و اجتماعی، پیچیده و دارای وجوه متعدد و متکثر است، پدیدار مورد بحث نیز، پیچیدگی و ابعاد متکثری دارد که نمی‌توان آن را ساده کرد و صرفاً به یک یا چند عامل کاهش داد؛ لذا هر تأمل و پژوهشی می‌کوشد صرفاً بر وجه یا وجوه محدودی از آن دست‌گذارد (عبدالکریمی، ۱۳۹۲: ۱).

تاکنون پژوهش‌های بسیار زیادی در زمینه استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر ابعاد مختلف زندگی از جمله سبک زندگی، سرمایه اجتماعی، هویت شخصی و اجتماعی انجام شده است؛ اما با توجه به گستردگی روز افزون فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی این موضوع باید با نگاهی متفاوت مورد بررسی قرار بگیرد. انقلاب ارتباطی - اطلاعاتی اخیر، بسیار فراتر از الکترونیکی شدن رابطه انسانهاست. این فناوریها با فراهم آوردن امکان پیدایی جامعه شبکه‌ای افراد و جوامع را در قالبهای تازه هویت جدیدی بخشیده است (کاستلز، ۱۳۸۵: ۷۱). ورود فناوری و وسایل ارتباط جمعی در خانواده، ارزشهای اجتماعی خانواده‌ها را تحت تأثیر قرار داده و موجب شده است تا شاهد

تغییراتی در گفتار و رفتار نسل جدید باشیم. بر اساس اطلاعات مؤسسه پیو^۱، شبکه‌های اجتماعی تعامل فرزندان با والدین را دگرگون کرده‌اند. بر اساس تحقیقاتی که دربارهٔ رابطه فرزندان و والدین آنها در فیسبوک انجام شده است در ۱۷ - ۱۳ سالگی، ۶۵ درصد نوجوانان برای والدین خود درخواست دوستی می‌فرستند و در سالهای بیشتر این میزان به ۴۰ درصد کاهش پیدا می‌کند؛ اما در سالهای بیش از ۴۰ سال تمایل فرزندان به این کار دوباره افزایش می‌یابد و به ۵۰ درصد می‌رسد. هم‌چنین در تعاملات بین فرزندان و والدین، دختران بیشتر از پسران روی دیوار^۲ والدین خود عنوانهایی را به اشتراک می‌گذرانند در حالی که پسران ترجیح می‌دهند دریافت‌کننده باشند. هم‌چنین در فرستادن کامنت، معمولاً والدین هستند که ارتباط را آغاز می‌کنند که با افزایش سن فرزندان درصد این کار افزایش پیدا می‌کند (اکبری تبار، ۱۳۹۰: ۴).

کاستلز^۳ معتقد است، فرهنگ در پی دگرگونیهای فناورانه جدید، تحولات بنیادی دیگری را از سر می‌گذراند. در نظر کاستلز یکی از پیامدهای مهم گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات نوین مبتنی بر آن، دگرگونی فرهنگهاست؛ از این رو در اثر ایجاد و گسترش شاهراههای اطلاعاتی، فرهنگ نوینی در حال ظهور است. البته در ادامه، کاستلز جامعه جدید را نقد کرده و معتقد است جهان شبکه‌ای، باعث بیگانگی انسانها از یکدیگر و موجب غریبه انگاشتن انسانها شده است. ظهور فناوریهای نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، دگرگونی بنیادینی را در معاملات و ارتباطات انسانی ایجاد کرده است (کاستلز، ۱۳۸۵: ۱۳۴). هانی فان^۴ نخستین نویسنده‌ای است که در حوزه تعاملات اجتماعی، میزان و نوع ارتباطات از اصطلاح سرمایه اجتماعی استفاده کرد (چرخ زرین و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۱). از نظر هانی فان سرمایه اجتماعی شامل داراییهایی است که در زندگی روزانه افراد وجود دارد؛ مانند حسن تفاهم، رفاقت و دوستی، احساس همدردی و روابط اجتماعی بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می‌دهند. عضویت در هر گروه برای هر یک از اعضایش از طریق حمایت سرمایه جمعی صلاحیتی فراهم می‌کند که آنان را سزاوار اعتبار به معانی مختلف کلمه می‌کند (بوردیو^۵، ۱۹۷۷: ۵۳). به این دلیل می‌توان این رویکرد را ابزاری و نهایتاً فردگرایانه نامید؛ گرچه خاستگاه آن عضویت در گروه و

1 - Pew Research Center

2 - Wall

3 - Castells, M.

4 - Hanifan

5 - Bourdieu

سرمایه گذاری بر نهادهای گروهی و رقابت بر سر وضعیت برتر گروه‌های مسلط باشد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴ به نقل از چرخ زرین و دیگران، ۱۳۹۱: ۷۱). کلمن^۱ سرمایه اجتماعی را از طریق کارکردش تعریف می‌کرد. از نظر وی "سرمایه اجتماعی منبعی اجتماعی - ساختاری است که دارایی و سرمایه افراد به شمار می‌رود و این دارایی شیء واحدی نیست بلکه ویژگیهایی که در ساختار اجتماعی وجود دارد، باعث می‌شود افراد با آسانی بیشتری وارد کنش اجتماعی شوند (کلمن، جیمز، ۱۳۷۷: ۴۶۷ به نقل از مدنی، ۱۳۸۲). ولکاک^۲ سرمایه اجتماعی را به سه نوع تقسیم کرده است:

۱ - سرمایه اجتماعی درون گروهی^۳ با پیوستگی قوی شناخته می‌شود؛ مانند پیوستگی‌های اعضای خانواده یا میان اعضای گروه قومی.

۲ - سرمایه اجتماعی بین گروهی^۴ با پیوندهای ضعیف و کم‌عمقتر شناخته می‌شود که پیوندهای بین گروهی را موجب می‌شود؛ مانند همکاریهای تجاری دولتی با گروه‌های قومی مختلف.

۳ - سرمایه اجتماعی اتصالی^۵: این سرمایه به روابط عمودی اشاره دارد که به افراد کمک می‌کند به منابع نهادهای رسمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی دسترسی داشته باشند (کلمن، جیمز، ۱۳۷۷: ۴۶۷ به نقل از مدنی، ۱۳۸۲).

هم‌چنین به اعتقاد مزلو نیازهای آدمی از سلسله مراتبی برخوردار است که رفتار افراد در لحظات خاص تحت تأثیر شدیدترین نیاز قرار می‌گیرد. هنگامی که ارضای نیازها آغاز می‌شود، تغییری که در انگیزش فرد رخ خواهد داد بدین گونه است که به جای نیازهای قبل، سطح دیگری از نیاز، اهمیت می‌یابد و محرک رفتار خواهد شد. نیازها به همین ترتیب تا پایان سلسله مراتب اوج می‌گیرد و پس از ارضا، فروکش می‌کند و نوبت را به دیگری می‌سپارد. در آخرین مرحله یکی از نیازهای اساسی انسان خودشکوفایی است که در تبادلات اجتماعی شکل می‌گیرد (رضائیان، ۱۳۷۳: ۱۰۴).

حیدری و همکاران (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای به بررسی اندازه شبکه اجتماعی و منابع حمایت

1 - Kelman , J.

2 - Woolcook

3 - Bonding social capital

4 - Bridging social capiylal

5 - Linking social capital

عاطفی بیماران مبتلا به سرطان پرداختند. در این مطالعه هر چقدر اندازه شبکه اجتماعی بزرگتر بود، افراد حمایت اجتماعی بیشتری به دست آورده بودند. از طرفی، بین کیفیت زندگی با حمایت اجتماعی ارتباط مثبتی دیده شد و بیشتر افرادی که حمایت اجتماعی بیشتری دریافت کرده بودند، کیفیت زندگی بهتری داشتند. حمایت اجتماعی از طریق تغییر ارزشیابی افراد از حوادث تشنای زندگی (مثل بیماری سرطان) و کاهش پاسخ روانی منفی به این عوامل تنش زا بر رفتارهای بهداشتی و درمانها و نتایج بیماری اثر می‌گذارد. در مطالعه دیگری توسط شاره و همکاران (۲۰۱۲) از حمایت‌های اجتماعی ادراک شده در بعد دوستان و خانواده به عنوان بهترین پیش‌بینی کننده‌های کیفیت زندگی در بیماران مبتلا به دیابت غیر وابسته به انسولین نام برده شده است.

حکیمی (۱۳۹۰) طی پژوهشی به روش کیفی با عنوان نقش شبکه‌های اجتماعی بر هویت به این نتیجه رسید که این فضا می‌تواند ضمن فراهم آوردن بستری برای ارتباط قومیت‌های مختلف در بازنمایی هویت جهانی اقوام محلی نقش عمده‌ای فراهم آورد. نوغانی، چرخ زرین و صادقی (۱۳۹۱) در تحقیق پیمایشی که از جامعه ۱۰۵ نفری دانشجویان به عمل آوردند، متوجه شدند عوامل متعددی بر میزان تعاملات اعضا مؤثر است که می‌توان به نقش اینترنت و شبکه اجتماعی فیسبوک اشاره کرد. نفوذ سریع و افزایش تعداد کاربران فیسبوک در میان نسل جوان و بویژه دانشجویان غیر قابل اغماض است؛ لذا شبکه اجتماعی فیسبوک توانسته است بر کیفیت شکل‌گیری روابط اجتماعی جوانان و ارزشهای خانواده تأثیر گذارد. هر چه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در فضای خانواده بیشتر باشد، تعاملات کاهش می‌یابد و سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده رو به زوال می‌رود. آنها معتقدند پذیرش حضور در این شبکه‌ها گریزناپذیر است اما با آسیب شناسی جامع و برنامه‌ریزی درست و استفاده از همه ظرفیتهای ارتباطی می‌توان از آن به عنوان فرصتی در جهت تقویت هویت دینی بهره جست.

شهابی و قدسی بیات نیز در پژوهشی علت‌های حضور کاربران جوان تهرانی در شبکه‌های اجتماعی مجازی را در سال ۱۳۹۱ مورد بررسی قرار داده‌اند. آنها مبتنی بر چارچوب نظری استفاده و رضامندی و با مصاحبه‌های عمقی بدون ساختار، انگیزه‌ها و اهداف عضویت جوانان در این شبکه‌ها را با وجود ممنوع بودن قانونی دسترسی به برخی از آنها شناسایی کرده‌اند که یافته‌هایشان حاکی است، بیشتر کاربران به منظور آسان‌سازی روابط فعلی، احیای ارتباطات قدیمی، ایجاد و حفظ ارتباطات دوستانه بدان روی آورده‌اند و فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی را سیاسی نمی‌دانند. هرچند در کنار دیگر عوامل، برخی پیامدها و دلالت‌های سیاسی در فرایند کنشگری

شبکه‌ای آنان قابل درک است.

دانشمندان دانشگاه هاروارد در پژوهشی به بررسی ابعاد فیزیولوژیک به اشتراک‌گذاری اطلاعات پرداختند (سپهری فر، ۱۳۹۲). در این پژوهش دو گروه از داوطلبان در دستگاه MRI قرار گرفتند تا فعالیت بخشهای مختلف مغز آنها مورد بررسی قرار گیرد. داوطلبان شرکت در این آزمایش به دو گروه تقسیم شدند. از گروه اول خواسته شد در مورد زندگی فردی خودشان حرف بزنند. هم‌چنین از گروه دوم خواسته شد به داستان زندگی فردی دیگر گوش دهند و در مورد آن صحبت کنند. بررسی تصاویر نشان داد بخشهایی از مغز افراد، که به ناحیه پاداش معروف است در گروه اول بشدت فعال شده بود. این ناحیه همان بخشی است که در صورت کارهای لذت‌بخش نظیر خوردن غذای خوشمزه یا دریافت پول فعال می‌شود. پژوهشی با عنوان نقش خود افشاگری در شکل صمیمیت ارتباطی توسط پارک و همکارانش در سال ۲۰۰۹ با هدف بررسی رابطه میان خود افشاگری و شکل‌گیری روابط صمیمانه در فیسبوک انجام شد و مهمترین نتایج که در امریکا و به روش پیمایش صورت گرفت، نشانگر همبستگی مثبت بین خود افشاگری، صراحت و شکل‌گیری روابط صمیمی است.

همان‌گونه که در این بخش مشاهده می‌شود، شبکه‌های اجتماعی مجازی همواره دارای فرصتها و تهدیدات متفاوتی است؛ هم موجب کسب حمایت‌های اجتماعی در خانواده؛ و هم چنین موجب کاهش تعاملات درون خانواده شده است.

آنچه به عنوان یک واقعیت اجتماعی می‌توان بر آن صحنه گذاشت، حضور چشمگیر افراد جامعه و فعالیت قابل توجه آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی است. مسئله بررسی و تحلیل شبکه‌های اجتماعی مجازی برای رشته‌های گوناگون علمی از جمله مدیریت، روانشناسی، علوم ارتباطات، مردم‌شناسی، علوم سیاسی، مطالعات بازرگانی و... اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده است.

آمار دقیقی از تعداد افراد فعال در شبکه‌های اجتماعی مجازی در دسترس نیست. آمارهای رسمی در دنیا تأیید می‌کند در حال حاضر از هر شش نفر در سراسر دنیا یک نفر عضو شبکه‌های اجتماعی است. بنابر اخبار، ایرانیان استقبال گسترده‌ای (به دلیل برخی محدودیتهای قانونی، عرفی، ارزشی در زمینه ارتباط) از این فضا کرده‌اند. شایان توجه است که ایرانیان یکی از فعالترین گروه‌ها در شبکه‌های اجتماعی شناسایی شده‌اند و زبان فارسی رتبه‌ای بین چهار تا هفت را در میان محبوبترین زبانها در وبلاگ به خود اختصاص داده است (نمکدوست، ۱۳۹۱: ۸۱). شواهد حاکی است به دلیل آسانی که در زمینه دسترسی به این فضا وجود دارد، دامنه سنی کاربران در حال

افزایش از هر نظر است؛ به این معنی که دیگر نمی‌توان هیچ رده سنی خاصی را برای کاربران تعریف کرد و با توجه به ورود گسترده فناوریهای نوین و واردات انواع تلفنهای همراه هوشمند، رایانه همراه و افزایش تولید این ابزارها در داخل این روند رو به افزایش است. باید گفت از طرفی ورود انواع مختلف این دست فناوریها، که فرد را خواسته یا ناخواسته در برابر انبوهی از اطلاعات گوناگون قرار می‌دهد، سبب به وجود آمدن برخی از مسائل اجتماعی شده است. قبلاً، حقوقدانان و پژوهشگران بریتانیایی اعلام کردند منشأ یک سوم تا یک پنجم درخواستهای طلاق در کشورهايشان در استفاده خانواده‌ها از شبکه‌های اجتماعی ریشه داشته است (حسینی، ۱۳۹۰: ۱). از آنجا که این موج گسترده امروزه مقداری کاهش پیدا کرده است به نظر می‌رسد نوع استفاده خانواده‌های ایرانی از این دست فناوریها به بسترسازی مناسب، همراه با دانش و آگاهی نیاز دارد. هم‌چنین تحقیقات نشان می‌دهد این پدیده در بسیاری از موارد موجب افزایش همبستگی‌های اجتماعی و تقویت پیوندهای قومی و گروهی بوده است ولی عدم اجماع نظر نخبگان در مسئله مورد نظر، حاکی از ناکافی بودن پژوهشها است که تحقیقات و پژوهشهای بیشتری در این حوزه ضروری به نظر می‌رسد.

روش شناسی پژوهش

شیوه پژوهش از نوع تلفیق روش کیفی و کمی (روش تحقیق آمیخته^۱) و با رویکرد کاربردی است. پژوهشگر در پژوهشهای کیفی تلاش می‌کند داده‌ها را از نگاه آزمودنیها و گروه‌های تحت مشاهده جمع‌آوری کند (میرزایی، ۱۳۸۸: ۴۶). پژوهشگر برای رسیدن به نتیجه مطلوبتر با انتخاب ۳۰ نفر از والدین به شیوه نمونه‌گیری نظری و مصاحبه ساخت یافته با آنها برای ارزیابی بهتر داده‌ها بهره برده و با توجه به یافته‌ها و استفاده از دستگاه نظری صاحب‌نظران در چارچوب نظری به تحلیل اطلاعات و نتایج اقدام کرده است. این حجم نمونه بر اساس نمونه‌گیری هدفمند، تعیین، و سعی شده است ترکیب افراد، تمام ویژگیهای مورد انتظار تحقیق را پوشش دهد. در نمونه‌گیری هدفمند، محقق ویژگیهای جمعیت مورد علاقه را مشخص می‌سازد و افراد با این ویژگیها را برای تحقیق می‌یابد (محمدپور، ۱۳۹۰: ۳۳). لازم به ذکر است مصاحبه شونده‌گان ساکن کلانشهر تهران و دارای تحصیلات دیپلم تا کارشناسی بوده‌اند و روزانه به طور میانگین سه ساعت در شبکه‌های

اجتماعی مجازی تحت وب و تلفن همراه فعالیت می کردند که پاسخهای مصاحبه شوندگان بر اساس شیوه تحلیل محتوا و بر اساس شناسه های تکرار شده استخراج شد. افراد مصاحبه شونده به لحاظ وضعیت معیشتی و اقتصادی در زمره افراد با تمکن مالی متوسط بوده اند. عمده فعالیت مصاحبه شوندگان در فضای فیسبوک (تحت وب) و نرم افزارهای تحت سیستم عامل تلفن همراه همچون تلگرام، لاین، واتس اپ و... بوده است. هم چنین در ادامه برای آزمون فرضیه های تحقیق از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه ساختار یافته بهره گیری شده است. جامعه تحقیق تمام استفاده کنندگان از فضای شبکه های اجتماعی ساکن شهر تهران بود. اعتبار صوری ابزار اندازه گیری توسط استاتدان با تجربه تأیید شد. نمونه گیری در این مرحله به شیوه غیراحتمالی بوده است و پرسشنامه به صورت اینترنتی در فضای شبکه های اجتماعی مجازی (واتس اپ، وایبر، ویجت، لاین، فیسبوک و...) توزیع، و از افراد درخواست شد تا به سؤالات در همان فضای مجازی پاسخ گویند.

نوع استفاده کاربران در شبکه های اجتماعی مجازی بر اساس فعالیت های مرسوم به دوازده بخش تقسیم شد. این تقسیم بندی بر اساس عمده ترین فعالیت های افراد در فضای شبکه های اجتماعی مجازی (با توجه به اهداف تحقیق) است و برای سنجش هویت خانوادگی یا سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانوادگی از هشت گویه در مقیاس رتبه ای و طیف لیکرت در پنج طبقه استفاده، و در نهایت مجموع نمره های گویه ها با یکدیگر جمع شد و نمره پاسخگو به دست آمد. پرسشنامه در ابتدا برای ۴۰۰ نفر در فضای شبکه های اجتماعی فرستاده، و از پاسخگویان خواسته شد تا پرسشنامه را برای دوستان خود، که ساکن شهر تهران هستند در فضای مجازی نیز بفرستند و باز نشر دهند؛ لذا تخمین زده می شود این پرسشنامه به رؤیت بیش از ۵ هزار کاربر در فضای شبکه های اجتماعی رسیده باشد. در ۴۰ پرسشنامه دریافتی اولیه میزان پایایی گویه ها توسط آزمون آلفای کرونباخ ۰.۸۲۷ برآورد شد که نشان از مناسب بودن ابزار پرسشنامه داشت. این رقم در پایان جمع آوری کل پرسشنامه ها به ۰.۸۶۰ رسید. در نهایت ۳۸۵ پرسشنامه بدون اشکال در اختیار محقق قرار گرفت و برای تجزیه و تحلیل پاسخها از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

یافته های کیفی

مصاحبه شوندگان این تحقیق، همان گونه که قبلا اشاره شد، ۳۰ نفر از افراد کاربر شبکه های اجتماعی مجازی و کسانی بودند که قبلا از این فضا بهره می بردند. در انتخاب پاسخگویان سعی

شده است تا نمونه انتخابی تمام ویژگیهای مربوط به سؤالات اساسی این تحقیق را داشته باشند؛ لذا دوازده نفر از پاسخگویان مرد و هیجده نفر را زنان متأهل تشکیل دادند و از این میان نیز ۲۱ نفر از پاسخگویان دارای فرزند بودند. همین طور تمام مردان شاغل و دوازده نفر از زنان فاقد شغل بودند. تمام فرزندان افراد با فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی آشنایی داشتند و ۲۴ تن از پاسخگویان ابراز کردند که همسرانشان نیز از این فضا استفاده می‌کنند. ۱۸ تن از پاسخگویان تحصیلات کارشناسی، پنج نفر کاردانی و هفت تن تحصیلات دیپلم داشتند. در زمینه نوع گرایش مذهبی والدین مصاحبه شونده نیز تفاوتی در نوع نگرش آنان به شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به هویت مذهبی آنان مشاهده نشد.

در جدول ۱ بیشترین جملات تکرار شده، که توسط بیشتر مصاحبه شونده‌گان بازگو شد بر اساس مضمون و نتیجه قابل مشاهده است.

جدول ۱: مضامین اصلی تأثیر شبکه‌های اجتماعی

شناسه جمله	حوزه	نگرش	گزاره	مضمون	نتیجه
۱	ارتباط با دوستان	مثبت و منفی	هنگامی که اتفاق خوشایند یا ناخوشایندی برآیم رخ می‌دهد بلافاصله به این فکر می‌کنم که این رخداد چقدر می‌تواند برای دوستان مجازیم مهم باشد و ترجیح می‌دهم بدون فوت وقت رویدادهایم را با آنان به اشتراک بگذارم؛ ولی اگر با بی‌توجهی دوستانم روبه‌رو شوم، احتمالاً خیلی ناراحت می‌شوم.	جامعه	برخورداری از احساس شهرت نسبی، موقتی و گاهی سرخوردگی و دزدگی
۲	ارتباط با دوستان	منفی	گاهی اوقات رفتارهای دوستانم در این فضا موجب آزار و دلخوری میشه که باعث میشه یه مدتی به این فضا رجوع نکنم ولی ذوق باخبر شدن از دوستانم باعث میشه بعد یه مدتی دوباره به این فضا برگردم.	شبکه‌ای - خودشکوفایی	نوعی درمان برای ارضا کردن نیازهای روانی
۳	ارتباط با دوستان و فرزندان	مثبت	این فضا باعث شده معاشرتهای اجتماعی خودم و بچه‌هام بیشتر بشه.		افزایش معاشرتهای اجتماعی

ادامه جدول ۱: مضامین اصلی تأثیر شبکه‌های اجتماعی

شناسه جمله	حوزه	نگرش	گزاره	مضمون	نتیجه
۴	ارتباط با فرزندان	منفی	نگرانم از اینکه بچه‌ها خیلی پای این موبایل و لب‌تاب میشینن و خیلی موقع‌ها ساعتها پای این چیزا میمونن و کمتر تو جمع حاضر میشن.	کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی	افزایش نگرانی والدین
۵	ارتباط با فرزندان	مثبت	بچه‌ها میتونن توی این فضا بر اساس ارتباطاتی که برقرار می‌کنند، تجربیات مثبتی کسب کنند و اعتماد به نفسشون بالاتر بره.	جامعه شبکه‌ای	کسب تجربیات
۶	ارتباط با فرزندان	مثبت	وقتی توی این فضا مطالب بچه‌ها رو می‌خونم بیشتر متوجه میشم که ذهنشون درگیر چیه؛ نیازهاشون چیه و دنبال چی هستن در حالی که با صحبت کردن هیچ موقع نمی‌تونم متوجه موضوع بشم.	افزایش سرمایه اجتماعی پیوندی	کاهش شکاف نسلی
۷	ارتباط با فرزندان	مثبت	همین که این وسیله‌ها باعث میشه بچه‌ها تو خونه جلوی چشمم باشن بهتر از اینه که وقتشون بیرون از خونه بگذرونن و ما نگرانشون باشیم.		
۸	ارتباط با فرزندان	منفی	اینم شد کار به جای اینکه بشینن با پدر مادرشون چارکلمه حرف بزنن، خواسته‌هاشون بگن، دائم سرشون تو موبایله و معلوم نیست چیکار می‌کنن.	کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی	افزایش نگرانی والدین
۹	ارتباط با همسر	مثبت	وقتی ناراحتم یا خوشحالم با فرستادن استیکر بهتر می‌تونم این موضوع رو به همسرم بفهمونم.	سرمایه اجتماعی پیوندی یا	دریافت حمایت‌های همسر
۱۰	ارتباط با همسر	منفی	وقتی همسرم میاد خونه دائم سرش تو گوشیه، حتی موقع خوابیدن، این رفتارش منو خیلی آزار میده.	درون خانوادگی	

با توجه به پاسخهای مصاحبه‌شوندگان در زمینه ارتباط با فرزندان، دو نگاه عمده را می‌توان در این بخش از یکدیگر جدا کرد: در نگاه اول، شبکه‌های اجتماعی به دلیل افزایش معاشرت‌پذیری و کسب تجربه‌های اجتماعی برای نوجوانان دارای نقش مثبتی است و طرفداران این نگاه، نوع روابط خانوادگی را در استقبال از شبکه‌های اجتماعی مؤثر می‌دانند و معتقدند، کیفیت مناسب ارتباط با شبکه‌های اجتماعی می‌تواند باعث تقویت رابطه با پدر و مادر شود؛ زیرا ارتباطات برخط در توسعه رفتارهای معاشرتی نوجوانان نقش مکملی ایفا می‌کند. یکی دیگر از استدلالها این است که ارتباط با شبکه‌های اجتماعی بر خط غالباً در محیط خانه انجام می‌شود و فرزندان همچنان فرصت ارتباط چهره به چهره با والدین را دارند. نگاه دوم، که بر تأثیر منفی شبکه‌های اجتماعی تأکید دارد، معتقد است کاهش ارتباط با پدر و مادر باعث تضعیف روابط خانوادگی می‌شود. استدلال این گروه این است که شبکه‌های اجتماعی زمان ارتباط با والدین برای فرزندان را کاهش می‌دهد در حالی که زمان ارتباط با دوستان افزایش پیدا می‌کند. در نتیجه فرزندان به جای تأثیرپذیری از خانواده تحت تأثیر رفتارهای انتخابی در گروه همسالان می‌شوند.

از والدین در مورد اینکه دوست دارند در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی به کمک همسر خود چه تجربه‌ای پیدا کنند، پرسیده شد که موارد ذکر شده زیر از پر کاربردترین آنها بود: افزایش و پیوستگی ارتباط، امکان شریک شدن در سفر (در ارتباط بودن با اعضای خانواده و همسر هنگام مسافرت)، شناخت بهتر، تقویت ارتباطات و درخواستها و بیان راحت‌تر حالات روحی و روانی مثل «خوشحالی، ناراحتی، افسردگی، اضطراب، در انتظار چیزی بودن، لذت بردن از یک فیلم سینمایی یا نمایش تئاتر و...»، افزایش اعتماد به نفس از طریق دریافت حمایت‌های همسر، گسترش روابط اجتماعی، افزایش تعاملات شفاف و روشن، از بین بردن حس شکاکیت و افزایش اطمینان، کسب حمایت‌های اجتماعی.

شکل ۱: تحلیل مضامین اصلی

در شکل ۱ عمده‌ترین ویژگی‌های مثبت و منفی فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی قابل مشاهده است. لازم به ذکر است ویژگی‌های منفی به صورت نقطه‌چین در حوزه مربوط به نمایش در آمده و احساس شهرت نسبی نیز هم ویژگی مثبت و هم منفی تلقی شده است. با توجه به یافته‌های این بخش در نهایت برای رسیدن به نتیجه مطلوب، فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر تدوین شده است:

فرضیه‌ها

- ۱- بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت خانوادگی کاربران همبستگی وجود دارد.
- ۲- بین نوع استفاده کاربران در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت خانوادگی کاربران همبستگی هست.
- ۳- نوع استفاده افراد متأهل و مجرد در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی تفاوت دارد.

یافته‌های کمی

بر اساس یافته‌ها از ۳۸۵ نفر پاسخگو، ۱۲۲ نفر معادل ۳۲/۴٪ از پاسخگویان مرد بودند که از این تعداد، ۹۴ تن از آنان جزو کاربران فعال شبکه‌های اجتماعی مجازی بوده‌اند. هم‌چنین ۲۵۵ نفر معادل ۶۷/۶٪ پاسخگویان شامل زنان بودند که از این تعداد نیز ۱۸۳ نفر کاربر فعال شبکه‌های اجتماعی مجازی بودند. منظور از کاربران فعال افرادی است که روزانه بیش از ۳۰ دقیقه را در این فضا سپری می‌کنند.

هم‌چنین ۳۰۶ تن از پاسخگویان مجرد و ۶۴ تن از آنان متأهل بوده‌اند و ۴۵ نفر از پاسخگویان معادل ۱۱/۷ درصد در دامنه سنی ۱۳ تا ۱۹ سال و ۲۲۷ نفر معادل ۵۹ درصد در رده سنی ۲۰ تا ۲۵ سال و ۸۸ نفر معادل ۲۲/۹ درصد ۲۶ تا ۳۶ سال و ۱۱ نفر معادل ۲/۹ درصد از پاسخگویان بیش از ۳۷ سال داشتند. ۳ نفر از پاسخگویان تحصیلات زیر دیپلم، ۱۳۳ نفر دارای تحصیلات دیپلم، ۴۷ نفر کاردانی، ۱۴۳ نفر کارشناسی، ۳۹ نفر ارشد و ۳ نفر دارای تحصیلات دکتری بودند.

برابر یافته‌های تحقیق، بیشترین زمان استفاده روزانه از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۴۹۰ دقیقه (بیش از ۸ ساعت) و میانگین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۱۰۵ دقیقه است. هم‌چنین بیش از نصف پاسخگویان روزانه ۷۵ دقیقه از شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده می‌کنند.

فرضیه ۱: بین میزان استفاده از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت خانوادگی (تعلق خانوادگی) همبستگی وجود دارد.

با توجه به شیوه نمونه‌گیری غیر احتمالی از ضریب همبستگی اسپیرمن برای آزمون این فرضیه استفاده شد. بر اساس جدول ۲ بین میزان استفاده کاربران از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده افراد (حس تعلق خانوادگی) هیچ رابطه‌ای مشاهده نشد.

جدول ۲: همبستگی بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و حس تعلق خانوادگی

حس تعلق خانوادگی		
۰/۰۱۲	همبستگی	میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی
۰/۸۲۴	معناداری	
۳۷۶	تعداد	

فرضیه ۲: بین نوع استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی و حس تعلق خانوادگی همبستگی هست.

با توجه به جدول ۳ از ۱۲ مورد متغیر مورد بررسی در زمینه نوع استفاده می‌توان گفت حس تعلق خانوادگی کاربران (سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده) در فضای شبکه‌های اجتماعی با فعالیت‌های مذهبی و علمی همبستگی و رابطه مثبت دارد.

جدول ۳: رابطه حس تعلق خانوادگی و نوع استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی

نوع فعالیت	بررسی اخبار	بررسی رویدادهای دوستان	دیدن عکس و فیلم دوستان	نظر دادن در مورد عکس و فیلم	مسائل اجتماعی فرهنگی	فعالیت سیاسی
ضریب همستگی اسپیرمن	۰/۰۹۳	۰/۰۳۰	۰/۰۲۶	۰/۰۱۸	۰/۰۷۰	-۰/۰۰۳
سطح معنی داری	۰/۰۸۹	۰/۰۹۱	۰/۶۳۴	۰/۷۳۹	۰/۲۰۱	۰/۹۵۳
نوع فعالیت	فعالیت‌های آموزشی	پیگیری مسائل صنفی و شغلی	فعالیت‌های مذهبی	نظر دادن در زمینه مسائل مذهبی	مسائل علمی	نظردهی در مسائل علمی
ضریب همستگی اسپیرمن	۰/۰۷۲	۰/۰۷۹	۰/۳۸۰**	۰/۲۹۶	۰/۲۹۴**	۰/۳۱۱*
سطح معنی داری	۰/۱۹۱	۰/۱۵۱	۰/۰۰۰	۰/۰۵۳	۰/۰۰۳	۰/۰۴۳

* : ۰/۰۵

** : ۰/۰۱

فرضیه ۳: نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بین افراد مجرد و متأهل تفاوت دارد. با توجه به ناپارامتری بودن متغیرها از آزمون یومن ویتنی استفاده شد. برابر اطلاعات در ده مورد تفاوتی مشاهده نشد؛ بجز در دو مورد ذیل:

- ۱- در زمینه بررسی مسائل آموزشی، دانستی و نکات عمومی بین متأهلان و مجردان در سطح ۹۵٪ تفاوت وجود دارد و متأهلان به این فعالیتها تمایل بیشتری نشان دادند.
- ۲- در زمینه شرکت در فعالیت‌های مذهبی بین مجردان و متأهلان تفاوت وجود دارد. متأهلان در سطح ۹۵٪ تمایل بیشتری برای یادداشت‌گذاری و شرکت در بحثها نشان دادند.

جدول ۴: تفاوت نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی بین مجردان و متأهلان

یادداشت‌گذاری برای صفحات مذهبی	مسائل آموزشی، دانستی و نکات عمومی	
۶۰۰۲/۰۰۰	۶۱۶۷/۰۰۰	یومن وایتنی
۴۲۳۱۷/۰۰۰	۴۳۵۶۸/۰۰۰	ویلکاکسون
-۱/۹۷۹	-۱/۹۷۳	Z
۰/۰۴۸	۰/۰۴۸	معنی داری

بحث و نتیجه‌گیری

خودشکوفایی از مواردی است که شخص را در جامعه از بقیه متمایز می‌کند. شبکه‌های اجتماعی مستقیماً نیازهای اجتماعی مانند نیاز به محبت، ارتباط، تعلق خاطر و... را هدف قرار می‌دهد. حضور در شبکه‌های اجتماعی باعث می‌شود که فرد احساس کند به وی توجه می‌شود و عضوی تأثیرگذار در جامعه است (چوپانی، ۱۳۹۲: ۲). به‌رغم نظریه معروف جهان شبکه‌ای کاستلز به نظر می‌رسد، فضای مجازی با توجه به تغییراتی که در دهه اخیر رخ داده است و پیدایش فضای جدید شبکه‌های اجتماعی، منتج شدن این فضا به غریبگی و بی‌هویتی افراد با آن شدتی که کاستلز مطرح می‌کند، باید موجب بازنگری قرار گیرد.

یافته‌های تحقیق نشان داد، زنان به این فضا گرایش بیشتری پیدا کردند و در برابر نیز زنان زودتر از این فضا دلزده می‌شوند و فعالیت خود را کمتر می‌کنند و البته پس از یک دوره زمانی دوباره به این فعالیتها روی می‌آورند. احتمالاً این واکنشها به دلیل بازتاب کنشهای افراد دیگر و نشان دادن تصویر وانمودی یا آرمانی و نه نمایش خود واقعی است. هم‌چنین زنان نگرانیهای بیشتری را در زمینه استفاده فرزندان از این فضا نشان دادند. پیشنهاد می‌شود والدین با رعایت نکاتی که در این تحقیق به آن اشاره شد، کنترل غیر مستقیم و البته همدلانه خود را نسبت به فعالیت فرزندان در این فضا معطوف سازند. هم‌چنین حضور در این فضا می‌تواند فرصتهای برابر برقراری روابط اجتماعی و دوست‌یابی را به شیوه کنترل‌شده برای فرزندان گسترش دهد. تحقیقاتی که در زمینه رسانه‌های اجتماعی انجام شده ثابت کرده است نوجوانانی که دارای روابط اجتماعی ضعیف هستند برای استفاده از رایانامه و پیام‌رسانها تمایل کمتری نشان می‌دهند (نقیب السادات، ۱۳۹۰: ۱۴). البته همان‌گونه که اشاره شد، گسترش روابط عاطفی و دوستی به هر وسیله‌ای که باشد، می‌تواند جنبه‌های مثبت و مفیدی داشته باشد که والدین باید به آن توجه کنند. علاوه بر این بر

اساس فرضیه جبران اجتماعی، استفاده از این شبکه‌ها باعث کاهش افسردگی در افرادی می‌شود که دارای فقر ارتباطات اجتماعی هستند (نقیب السادات، ۱۳۹۰: ۱۴). به نظر می‌رسد، ارتباطات برخط در درازمدت به دلیل ایجاد رضایت روانی در نوجوان، باعث کاهش تعامل آنها با خانواده خواهد شد؛ زیرا ارتباط با خانواده برای نوجوانان دارای اولویت و جذابیت کمتری نسبت به تعامل با همسالان است؛ ضمن اینکه نوجوانان برای حفظ و ارتقای روابط اجتماعی خود حاضر به افشای اطلاعات و اشتراک داده‌هایی مانند عکس و فیلم نیز هستند.

پژوهشها در زمینه تأثیر منفی شبکه‌های اجتماعی نشان می‌دهد که گروه سنی نوجوانان به دلایل مختلف از جمله احساس حمایت اجتماعی و رضایت روانی در این شبکه‌ها تأثیرپذیری بیشتری نسبت به سایر گروه‌های سنی دارند و بیشتر در معرض تهدید قرار دارند. شبکه‌های اجتماعی از طریق کاهش زمان ارتباط والدین با فرزندان و ایجاد افزایش زمان ارتباط با دوستان، زمینه تأثیرپذیری بیشتری از همسالان در نوجوانان ایجاد می‌کند؛ مدیریت و کنترل مناسب خانواده‌ها در چگونگی ارتباطات فرزندانشان و هم‌چنین برقراری تعامل سالم و دوستانه با آنها بویژه در نوجوانی در برخورد با تأثیر منفی این شبکه‌ها حائز اهمیت است (مشعوف، ۱۳۹۱: ۱۴).

به اعتقاد الیزابت بات (۱۳۷۳) «مناسبات تفکیکی نقشهای زناشویی» روابطی است که در آن زن و شوهر قائل به تفاوت واضحی در وظایف هستند و آنها را جدا و میان خود تقسیم می‌کنند و علائق و فعالیتهای جداگانه دارند. او این فرض را مطرح می‌کند که درجه جدایی نقشهای زن و شوهر مستقیماً با پیروی از اندازه متصل‌بودن شبکه اجتماعی خانواده تفاوت دارد. در صورتی که زن و شوهر، هر یک به شبکه متراکم تعلق داشته باشند و پس از ازدواج نیز این شبکه‌ها حفظ شود، رابطه خانوادگی ناشی از ازدواج آن دو به این شبکه روابط اضافه می‌شود؛ زیرا هریک از زوجها دوستان و آشنایانی دارند که می‌توانند در خارج از خانواده به آنها کمک کنند. اما اگر شبکه اجتماعی پراکنده باشد، افراد در شبکه یکدیگر را نمی‌شناسند. بنابراین، وفاق اجتماعی و همیاری اعضا به احتمال تنوع و گوناگونی در هنجارهای درون شبکه کمتر خواهد شد؛ به این ترتیب، زوجینی که از کمک و حمایت محیط دوستان خارج از منزل بهره‌مند نمی‌شوند، مجبورند به کمکهای متقابل به یکدیگر و حتی به قبول نقشهای سنتی یکدیگر گردن نهند. بات (۱۳۷۳) با توجه به روابط اجتماعی خانواده، مشخص کرد که روابط تمام خانواده‌ها با جامعه، مانند «شبکه» است؛ یعنی هر خانواده با تعدادی از افراد در سطح جامعه در تماس است و این نوع تماس شبکه‌ای دو گونه است: «متصل» و «پراکنده». در صورتی که در خانواده‌ای پس از ازدواج، بین دوستان و

آشنایان زن و شوهر معاشرت صورت گیرد در این حالت شبکه روابط متصل است؛ اما اگر این معاشرت صورت نگیرد، شبکه روابط پراکنده می‌شود؛ به این صورت که اگر شبکه روابط اجتماعی پراکنده باشد، تقسیم نقشهای مدرن و زندگی آنها از نوع مشارکتی خواهد بود. با توجه به این دیدگاه و براساس مشاهدات و پاسخهای مصاحبه شونده‌گان این تحقیق باید گفت از آنجا که نوع شبکه شکل گرفته (مجازی) در حوزه خانواده‌های ایرانی در بیشتر مواقع پراکنده و نامتراکم است، نگرانی در زمینه کاهش سرمایه پیوندی از این حیث کمتر است.

یافته‌های بخش کمی و پیمایشی تحقیق نیز نشان داد، بین میزان استفاده کاربران از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده افراد هیچ رابطه‌ای وجود ندارد. هم‌چنین بین میزان استفاده افراد از شبکه‌های اجتماعی مجازی و گویه‌های حس تعلق خانوادگی (سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده) نیز رابطه‌ای مشاهده نشد. با توجه به نگرانیهای خانواده‌ها و هم‌چنین تحقیقات مرتبط با این موضوع مانند پژوهش نوغان، چرخ زرین و صادقی (۱۳۹۱) که معتقدند، هر چه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در فضای خانواده بیشتر باشد، تعاملات کاهش می‌یابد و سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده رو به زوال می‌رود بر اساس یافته‌های این تحقیق، که نشان داد، میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و نمره هویت خانوادگی افراد رابطه‌ای وجود ندارد، باید گفت که حداقل کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی این نظر را، که سرمایه اجتماعی پیوندی آنها درون خانواده کاهش می‌یابد، قبول ندارند و این صرفاً نظر دیگران است و نه نظر خود آنها. هم‌چنین نوع استفاده کاربران در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی با میزان حس تعلق خانوادگی و سرمایه اجتماعی درون گروهی آنان همبستگی و رابطه مثبت با فعالیتهای علمی و مذهبی داشت؛ یعنی با افزایش فعالیتهای علمی میزان هویت خانوادگی کاربران افزایش می‌یابد. هم‌چنین این همبستگی و رابطه مثبت با فعالیتهای مذهبی (با افزایش میزان حس تعلق خانوادگی) با شدت بیشتری مشاهده شد. در زمینه فعالیتهای آموزشی، سیاسی، فرهنگی، پیگیری اخبار، پیگیری رویدادهای دوستان، امور صنفی و شغلی رابطه‌ای مشاهده نشد و تأثیری در افزایش یا کاهش میزان سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده (حس تعلق خانوادگی) نداشت.

در زمینه علاقه‌مندی افراد متأهل و مجرد به نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی مشاهده شد در سطح معناداری ۹۵ درصد متأهلان نسبت به مجردان به فعالیتهای آموزشی، دانستنی و نکات عمومی و فعالیتهای مذهبی تمایل بیشتری دارند.

استفاده روزافزون از فناوریهای نوین در عصر حاضر اجتناب‌ناپذیر است. همان‌گونه که عنوان شد، نگرانیهایی از سوی جامعه، دولت و خانواده‌ها در این زمینه هست که البته با توجه با یافته‌های این تحقیق در برخی موارد این نگرانیها غیر ضروری است. برخی از پاسخگویان این تحقیق اذعان کردند، مجموعاً روزانه بیش از هشت ساعت وقت خود را در فضای شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند که با توجه به توسعه انواع فناوریهای جدید (مانند تلویزیونهای با سیستم عامل) توسط فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی، پیش‌بینی می‌شود این میزان استفاده با گذشت زمان روند رو به افزایش داشته باشد؛ همان‌گونه که این سیر تاکنون چنین بوده است. پیشنهاد می‌شود با توجه به یافته‌های این تحقیق، که نشان داد کاهش یافتن سرمایه اجتماعی پیوندی درون خانواده مسئله‌ای است که از سوی خانواده‌ها و اطرافیان این کاربران مورد توجه قرار گرفته است و هیچ نگرانی در این زمینه از سمت خود کاربران وجود ندارد، دستگاه‌های فرهنگی کشور، کاربران این فضا را از خطر غرق شدن نا آگاهانه در این روند با ابزارهایی مانند تبلیغات و هنر آگاه کنند. بدیهی است که استفاده بجا و معقول از فناوریهای نوین، محرک مفید توسعه به شمار می‌آید ولی استفاده نابجا و بیش از حد می‌تواند مخاطرات فردی و اجتماعی برای فرد به دنبال داشته باشد.

نادیده‌گرفتن اطلاع‌رسانی در مورد حفظ حریم شخصی و استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی، باعث بروز بی‌اخلاقیهایی شده که روز به روز در حال افزایش است؛ از جمله می‌توان به سوءاستفاده از عکس و مطالب خصوصی یا حتی جعل هویت اشخاص و افراد مشهور و محبوب یا ورزشکاران اشاره کرد. چنانکه در ابتدای بحث به آن اشاره شد در ابتدای اوجگیری استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در غرب، آن طور که کارشناسان غربی اذعان کردند، موجب پیدایش موجی از مسائل اجتماعی جدید در آن جوامع شد که پس از گذشت چندین سال، آن موارد رو به نزول و کاهش گذاشت و البته هنوز نیز وجود دارد. چنانکه با در نظر گرفتن وضع جامعه امروزی و مسائلی که وجود دارد (از جمله ورود اینترنت پرسرعت از داخل کافی تنها به منازل خانواده‌های ایرانی و هم‌چنین فناوری جی پی آر اس^۱ 3G و 4G در تلفنهای همراه و رایانه‌های همراه) و موج جدیدی را که در راه ورود به جامعه ایرانی است، می‌یابیم؛ که با نگاهی دقیقتر می‌توان به این نکته رسید؛ وضعیتی که در دهه گذشته به غرب راه پیدا کرد، رشد یافت، به اوج رسید و هم‌اکنون به سمت تعادل پیش می‌رود، اکنون در جامعه ایران از مرحله ورود و تولد عبور، و به سمت

اوجگیری حرکت می‌کند. با عنایت به تفاوت‌های هنجاری هویت ایرانی اسلامی، نسبت به جوامع غربی باید گفت که این جامعه در ورود پدیده‌های جدید فناوری و ارتباطی، آسیب‌پذیرتر از جامعه مدرن غربی است. پیشنهاد می‌شود نهادها با نگاهی فارغ از جنبه‌های ایدئولوژیکی سازمانی نسبت به آگاه‌سازی افراد و خانواده‌ها اقدام کنند و چنانچه در نهایت به حذف عناصر تازه وارد تصمیم گرفتند، ضمن روشن کردن کامل ابعاد مختلف موضوع نسبت به طراحی و معرفی عنصر جدید و جایگزین اقدام کنند.

با توجه به نفوذ گسترده اینترنت در سراسر کشور و بسترسازی دستگاه‌ها برای استفاده عموم مردم از شبکه جهانی و داخلی اینترنت (اینترنت ملی) پیشنهاد می‌شود برای پژوهش‌های آینده موضوع این پژوهش در جوامع روستایی و مناطقی که کمتر نشانه‌های یک کلانشهر و شهر صنعتی را دارند بررسی شود. با توجه به تفاوت‌های ذاتی همبستگی ارگانیکی و مکانیکی و در نتیجه تفاوت سرمایه اجتماعی پیوندی و هم‌چنین متغیر بودن نوع شبکه اتصالی و پراکنده روابط در جوامع روستایی باید این نا همسانی در تحلیلهای جوامع شهری و غیر شهری با یکدیگر مقایسه، و تفسیر شود.

منابع

اعزازي، شهلا (۱۳۷۲). جامعه‌شناسی خانواده: با تاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.

اکبری تبار، علی اکبر؛ هزار جریبی، جعفر (۱۳۹۰). مطالعه‌ای در باب تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی و اوقات فراغت جوانان. بازیابی شده از:

<http://onlinesna.files.wordpress.com>

اکبری تبار، علی اکبر (۱۳۹۱). مطالعه شبکه‌های اجتماعی مجازی: مطالعه موردی شبکه‌های دوره و یو ۲۴. پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه تربیت مدرس.

بات، الیزابت (۱۳۷۳). نقش‌های زناشویی و شبکه‌های اجتماعی. ترجمه حسن پویان. تهران: چاپخس.

حسینی، الهام (۱۳۹۰). خوب، بد؛ فیس بوک! [متن مقاله]. بازیابی شده از:

<http://www.tabnak.ir/fa/news>

چرخ زرین، صادقی، نوغانی (۱۳۹۱). تأثیر فیسبوک بر کاهش سرمایه پیوندی [متن مقاله]. بازیابی شده از:

<http://www.civilica.com/>

چوپانی، سعید (۱۳۹۲). من توئیت می‌کنم، پس هستم [متن مقاله]. بازیابی شده از:

<http://www.socialmedia.ir/>

حکیمی، رویا (۱۳۹۰). نقش شبکه‌های اجتماعی بر هویت (مطالعه‌ای موردی روی فیسبوک و کاربران کرد). *مجله جهانی رسانه*. شماره ۱۱.

سپهری فر، سعید (۱۳۹۲). چرا شبکه‌های اجتماعی اعتیاد آورند. *عصر ایران* ۱۱/۰۱/۱۳۹۲. عبدالکریمی، بیژن (۱۳۹۲). *تاملاتی پیرامون حملات سایبری به اسطوره فوتبال* [یادداشت وب سایت]. بازیابی شده از:

http://www.mosalas.ir/PrintVer.aspx?News_Id=12408

رضائیان، علی (۱۳۷۹). *مدیریت رفتار سازمانی*، تهران: سمت. رفعت جاه، مریم (۱۳۸۳). *زنان و بازتعریف هویت اجتماعی*. رساله دکتری جامعه شناسی. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

ریترز، جرج (۱۳۷۷). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۱). *عصر اطلاعات*. ترجمه احد علیقلیان. تهران: انتشارات طرح نو. کفاشی، مجید (۱۳۸۸). اثر اینترنت بر ارزشهای خانوادگی. *فصلنامه پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه رودهن*. شماره ۳.

مشعوف، نرگس (۱۳۹۱). *سهم شبکه‌های اجتماعی در تضعیف روابط خانوادگی* [یادداشت وبسایت]. بازیابی شده از:

<http://www.yjc.ir/fa/news/3627988>

میرزایی، خلیل (۱۳۸۸). *پژوهش، پژوهش‌گری و پژوهش‌نامه‌نویسی*. تهران: جامعه شناسان. محمدپور، احمد (۱۳۹۰). *روش تحقیق کیفی ضد روش*. تهران: جامعه شناسان. نقیب السادات، سیدرضا (۱۳۹۰). *مدیریت خانواده در برخورد با شبکه‌های اجتماعی*. روزنامه جام جم. ۹۰/۱۰/۱۳.

نمکدوست، حسن (۱۳۹۱). *تاریخ اجتماعی رسانه‌ها*. تهران: همشهری. ۹۱/۶/۱۴. نوغانی، محسن؛ چرخ زرین، مرتضی؛ صادقی، عطیه (۱۳۹۱). *تأثیر فیسبوک بر کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده*. نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید. تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

Giddens A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late*.

Heydari S, Salahshorian A, Rafie F, Hoseini F. perceived social support and size of social network with quality of life dimension in cancer patients. *KAUMS Journal (FEYZ)*. [Research]. 2008;12(2):15-22. [In Persian]

Shareh H, Soltani E, Ghasemi A. Prediction of Quality of Life of Non-Insulin-Dependent Diabetic Patients Based on Perceived Social Support. *Zahedan J Res Med Sci (ZJRMS)*. 2012;14(2):82-5. Persian